

BÜYÜKELÇİ HÜSREV GEREDİ'NİN İZLENİM VE İNTİBALARI BAĞLAMINDA YAZILARI VE HİTABELERİNDE ORTAYA KOYDUĞU DÜŞÜNCE VE FİKİRLER

Yaşar ÖZÜÇETİN*

Öz

Hüsrev Gerede, bir büyük geleceğin ve inkılâbın ilk adımı ve başlangıcı olan 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınındaki kişilerden biri olmuş, Trabzon milletvekili olarak Misak-ı Milli ile ilgili müzakerelerde bulunmuş, Bolu istikametinde meydana gelen ayaklanmalarda üstlendiği rol ile kaygı veren durumun ortadan kalkmasına katkı sağlamıştır. Büyükelçilik görevleri ile diplomaside de hizmetleri olmuş, İran Şah'ı Rıza (Pehlevi) Han'ın Türkiye ziyaretinde, Türk-Japon dostluğunun geliştirilmesinde ve II.

Dünya Savaşı dışında kalınmasında müspet rolleri görülmüştür.

Gerede, hakikatlerin bildirilmesinin ve geleceğe kıymetli bir armağan olarak hatıratların toplanmasının inkılâba hizmet bakımından çok faydalı olacağı kanaatında olmuş, bu minvalde kendi hissesine düşen yazı ve hitabelerde; Atatürk'ün "ne mutlu Türk'üm diyene" sözünün anlamının tarihî bir hakikatte saklı bulunduğu, Atatürk'ün, kendi neslinin azim ve iradesini, dehâsını, vatan aşkını beden ve ruhta topladığı, adeta vatani kurtarmaya Tanrı tarafından yollanmış olduğu, saf ve cahil halkın geniş ve şiddetli isyanlarına ruhî birçok sebeplerin sayılabileceği, ebedî şefin sönmez hatırasının Türk ruhunu daima aydınlatacak kutsal bir kandil gibi parlayacağı üzerinde durmuştur.

Bu çalışmada, Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin yazı ve hitabelerinde Milli Mücadele ve Atatürk hakkında bizzat tanık olduğu gelişmeler ele alınmış ve değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur. Araştırma, Arşiv belgelerine dayalı hazırlanmış olup, telif ve tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Bolu İsyanı, Milli Mücadele, Atatürk'ün Hatırası, Hüsrev Gerede, Büyükelçi

* Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Kırşehir/Türkiye.

yozyucetin@ahievran.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5011-942X

Makalenin Gönderilme Tarihi: 14.12.2019

Makalenin Kabul Tarihi: 25.01.2019

Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.03.2019

Makalenin Türü: Araştırma

AMBASSADOR HÜSREV GEREDİ'S IDEAS AND OPINIONS IN HIS WRITINGS AND ADDRESSES/DISOURSE IN THE CONTEXT OF HIS IMPRESSIONS

Abstract

Hüsrev Gerede was one of the closest figures to Mustafa Kemal Pasha on 19 May 1919, which was the first step and beginning of a great future and the revolution. As a deputy of Trabzon, he participated in the negotiations about the National Pact and contributed to the elimination of the negative situation with his role during the Bolu Rebellion. He served within diplomacy as an ambassador and played a positive role in Iranian Shah Reza Pahlavi's visit to Turkey, the development of Turkish-Japanese friendship and Turkey's staying out of the World War II.

According to Gerede, conveying the truth and collecting the memories as a precious gift to the future would be very useful in terms of the revolution. In his writings and addresses, he stated that the meaning of Atatürk's saying "how happy is the one who says I am a Turk" was hidden in a historical fact; Atatürk gathered the determination, will, brilliance, and patriotism of his generation in his body and soul he also stated that Atatürk was virtually sent by the God to save the country; there could be many psychological causes for the extensive and violent rebellions by the gullible and uneducated people; the interminable memory of the eternal chief would shine as a sacred candle to illuminate the Turkish soul.

In this study, developments witnessed by Ambassador Hüsrev Gerede about the National Struggle and Atatürk are aimed to be analysed. The research is based on the archival documents as well as copyrighted works.

Keywords

Bolu Rebellion, National Struggle, Atatürk's Memories, Hüsrev Gerede, Ambassador

GİRİŞ

Hüsrev Gerede, 12 Mart 1886'da Edirne'de doğdu. Babası Hersekli Rıdvanbeyzâde ailesinden Korgeneral Mehmet Ali Paşa, annesi Fatma Hanımdır¹. 1902 yılında harp okuluna girdi. Erkân-ı harbiye kurmay sınıfına ayrıldı. 1908'de kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. 7. Tümen Kurmay Başkanlığı, Trakya Tahdid-i Hudut Üyeliği, Atina Askerî Ataşeliği ve Şark Cephesi Kafkas Ordusu Harekât Şube Müdürlüğü görevlerinde bulundu. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada kurmay binbaşı rütbesiyle Erzurum'da Kâzım Paşa'nın kurmay başkanlığı görevini ifâ ediyordu². İzinli olarak geldiği İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile tanıştı. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkan subaylardan biri oldu. Havza, Amasya genelgelerinin yayımlandığı ve Erzurum, Sivas kongrelerinin toplandığı zamanlarda Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulundu³. Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde Trabzon milletvekili olarak Misak-ı Millî ile ilgili müzakerelerde yer aldı⁴. 23 Nisan 1920'de açılan BMM'inde de milletvekilliği görevini sürdürdü. Ankara'da meclisin açılışını, hükûmetin kuruluşunu engellemek amacıyla Bolu istikametinde Adapazarı, Sapanca, Akya-zı, Hendek ve Düzce'de meydana gelen ayaklanmaları önlemek amacıyla görevlendirildi. Beraberinde bulunanlar ile birlikte Gerede yakınında isyancı köylülere esir düştü. Düzce'ye götürüldü. Albay Refet Bey komutasındaki kolordu tarafından esaretten kurtarıldı. Ayaklanmanın muhtelif liderleriyle görüştü ve kaygı veren durumun Ankara lehine çevrilmesinde etkili oldu⁵.

Millî Mücadele dönemindeki hizmetleri dolayısıyla kırmızı-yeşil istiklâl madalyasıyla ödüllendirildi. İsyanlarda ortaya koyduğu fedakârlıklar dolayısıyla bölge adı olan "Gerede" soyadını aldı. Trabzon milletvekilliği dışında Urfa ve Sivas milletvekillikleri ve Budapeşte, Sofya, Tahran, Tokyo, Berlin, Rio De Janerio büyükelçilikleri görevlerinde bulundu.

¹ Huriye Karpap, I.ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Milletvekilleri (Biyografi ve Faaliyetleri), *Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004, s. 143.

² Günay Çağlar, *Hüsrev Bey Hey'et-i Nasihası (Nisan-Haziran 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1997, s.118; Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, Ankara, s.26.

³ Enver Konukçu, "Hüsrev Gerede'ye Göre Mustafa Kemal'in Samsun Yolculuğu", *19 Mayıs ve Millî Mücadele'de Samsun Sempozyumu*, 20-22 Mayıs 1999, Bildiriler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayını, Samsun, 2000, s.233; Hüsrev Bey Millî Mücadele'nin teşkilâtıma safhalarında alınan kararlarda önemli hizmetlerde bulunmuştur; Kılıç Fahri, *Millî Mücadele Döneminde Hüsrev Gerede'nin Yürüttüğü Faaliyetler*, *History Studies Volume 9, Issue 4*, (November 2017), s.103.

⁴ Tevetoğlu, "Atatürk'le...", s.204.

⁵ Sami Önal (Hazırlayan), *Hüsrev Gerede'nin Anıları, Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler*, Literatür Yay., İstanbul, 2003, s. 201-202; Bülent Kara, "Beypazarı İsyanına Maruziyetin Ankara Üzerindeki Etkisine Dair Psiko-Patolojik Bir İnceleme", *ASOS JOURNAL The Journal of Academic Social Science*, Sayı: 76, s.300, 304, 310-311; Bülent Kara, "Hiyanet-i Vatanîye Kanunu Müzakereleri Bağlamında Deneyim ve Mesleki Eğitimin Milletvekili Konuşmaları Üzerindeki Etkisine Dair Bir İnceleme" *Tarih'in Peşinde Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi The Pursuit Of History International Periodical For History And Social Research*, Sayı : 20, 2018, s. 31, 33.

İran Şah'ı Rıza (Pehlevi) Han'ın Türkiye ziyaretinde, Türk-Japon dostluğunun geliştirilmesinde ve II. Dünya Savaşı dışında kalınmasında da müspet rolü oldu⁶. Evli, iki çocuk sahibi olan, Almanca ve Fransızca bilen Hüsrev Gerede, 20 Mart 1962 tarihinde vefat etti⁷.

1. BÜYÜKELÇİ HÜSREV GEREDİ'NİN ÜLKE DIŞINDA BULUNAN HITAP ETTİĞİ TÜRK GENÇLERİNE TAVSİYESİ

Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin ulusal egemenlik ve çocuk bayramında Berlin Türk Kulübü'nde hitabesine, gurbet elinde ulusal bayramlarını, tarihî büyük günlerini üç yıldır barış içerisinde bir arada kutlamaya kavuşturan Tanrı'ya şükranlarını belirterek başlamıştı. Gerede, hitabının devamında; en eski bir medeniyetin sahibi, Asya ve Avrupa'da ilk düzenli orduyu kuran asıl bir milletin evladı olmakla iftihar ettiklerini, Atatürk'ün "ne mutlu Türk'üm diyene" sözünün mânâsının tarihî bir hakikatte saklı olduğunu, bu ecdada yaraşır olmak için ruhlarının vatan aşkı ile yanacağı, kalplerinin onun yüreği ile beraber çarpacağını söyler. Hitap ettiği geçleri, Atatürk'ün ülkenin ilerlemesini, rejimlerinin korunmasını emanet ettiği Türk gençliğinin harîçteki temsilcileri olarak görür ve bu gençlerin aynı aşkla yanan aynı kalple çarpan benlikleriyle bir an evvel öğrenimlerini tamamlayıp ülkelerine hizmet için koşmaları gerektiğini öğütler. Gençlerin, öğrenim hayatlarında büyük ecdatlarının çocukları olduklarını unutmamalarını giyim-kuşanmalarında, saç kesimlerinde ve kullandıkları kolonya kokusunda kısacası yaşayışlarında bu mert ecdatlarının güzelliğini, sağlam neşesini, fedakârlığını, dürüstlüğünü, ciddiyet ve namuskârlığını görmeleri ve duymaları gerektiğini tavsiye eder.

Büyükelçi Gerede, muhtelif sebeplerle Almanya'da yaşayan vatandaşlardan da beklentisinin evlilik bağının veya herhangi bir maddî menfaat kaygısının, ruhlarını Türkiye'nin aşkından kalplerini, anavatanı çarpan Türk milletinin kalbinden ayırmamaları olduğunu dile getirir. Farklı bir devlet uyruğunda olan kadından doğan çocuklarını, Türk olarak büyütmeleri, kendi dilini söyletmeleri, büyük millî günlerini belletmeleri, netice itibarıyla yavruyu Türk milletinin bir parçası olarak hazırlamalarının kutsal bir minnet borcu olduğuna değinir. Vatandaşlardan ülkeye faydalı olacak şekilde yetişenlerin doktorluk, mühendislik vb. meslek sahibi olmuşların, Türk vatanına borçlu oldukları hizmeti yapmak için bir an evvel yurda dönmelerini hatırlatır. İçinde bulunulan günün 23 Nisan Ulusal Egemenlik

⁶ Aşir Kayhan KIYICI- Nurgün Koç, "Bir İnkılâp ve Mücadele Adamı: Rıdvan Hüsrev (Gerede)", Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 23, (2017-Kış), s. 162.

⁷ Kılıç Fahri, "Millî...", s. 112.

ve Çocuk Bayramı olması dolayısıyla 23 Nisan'ın önemine ilişkin belli başlı mütalâa ve değerlendirmelerde bulunur⁸.

2. BÜYÜKELÇİ HÜSREV GEREDİ'NİN BMM'NİN AÇILIŞINA GİDEN MEŞAKKATLİ YOLU TASVİRİ

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı münasebetiyle bulunduğu mütalâa ve değerlendirmelerde; İstanbul yönetiminin vatan ve millet düşmanları ile işbirliği yaptıkları, işgal ordularının bağışından yalnız taç ve tahtını kurtarmayı düşünen sultanın, halife ordusu ismiyle teşkil ettiği vatanı namussuzlarla şeyhülislâm ismini taşıyan bir alçak yobazın yazdığı ve Anadolu'nun dört tarafına gizli dağıttığı fetvalarla, yabancı parası ve yardımları ile isyanların yer yer alevlendiği, Hendek'te mertliği ve milliyetperverliği yüzünden asiler tarafından şehit edilen Miralay Mahmut Bey fırkasının akıbeti, Bolu ve Gerede isyanları ve bu müthiş isyan alevlerinin⁹ Ankara'nın Sarıkışla duvarlarını bile yalamağa başladığı, Heyet-i Temsiliye binası eski ziraat mektebi ile şehir arasındaki telgraf, telefon tellerini kesmeye kadar vardırdığı bir karışıklıkta, kendi neslinin azim ve iradesini, dehâsını, vatan aşkını beden ve ruhta toplamış, adeta vatanı kurtarmaya Tanrı tarafından yollanmış Atatürk'ün Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisi'ni içinde bulunan günde açmış olduğuna değinir.

⁸ Özellikle ve nitelikleriyle 23 Nisan 1920 günü, içinde bulunan durum ve sonrası süreç için göndermede bulunan bir gün olarak görülmüş ve bu bağlamda Refik Şevket (Saruhan) Bey ve arkadaşları, 23 Nisan'ın "iyd-i millî addi" (millî bayram) olarak kutlanması için mecliste müzakere edilmesini teklif etmişlerdi; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.1, C.10, TBMM Matbaası, Ankara, 1958, (23.04.1921), s. 69; Netice itibarıyla müzakere kâfi görülmüş ve yapılan oylamalar sonucunda 23 Nisan "millî bayram" olarak kabul edilmişti; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.1, C.10, (23.04.1921), s. 74; Mustafa Kemal Paşa, 23 Nisan 1922 tarihinde; "23 Nisan Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir cihanı husumete karşı kıyam eden Türkiye halkının Türkiye Büyük Millet Meclisini vücuda getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder" diyerek, 23 Nisan gününü arzu edilen bir geleceğin hareket noktası olarak gördüğünü ifade etmekte idi; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, TİTE Yay., Ankara, 1972, s. 96; 23 Nisan'ın Bayram Addine Dair Kanun, Kanun No.112, 23 Nisan 1337; *Düstur* 3. Tertip, Cilt II, s. 29; Daha sonra 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat kaldırılmış ve saltanatın kaldırılmasının Türk insanının millî iradesini eline aldığı gün olarak görülmesi münasebetiyle 1 Kasım gününün millî bayram olarak kutlanması gerektiğine yönelik Hüseyin Rauf (Sivas) ve İsmail Suphi (Burdur) beyler, bir kanun teklifinde bulunmuşlar, 1 Kasım gününün "Hâkimiyet-i Milliye Bayramı" olarak kutlanmasını talep etmişlerdi; Teklifte, Hz. Muhammed'in doğum günü ile saltanatın kaldırılmasının aynı güne denk gelmesi de belirtilmekte idi; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.2, C. 3, (24.10.1923), s. 14-15; Kanun, 24 Ekim 1923 günü çıkarılmış ve 2 Teşrinisani 1338 tarihinden itibaren geçerli olduğu; "Misak-ı Millî hudutları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nden başka şekli hükümet tanımadığını ve hilafetin Âli Osman'a aid olup halifenin Büyük Millet Meclisi tarafından intihap kılınacağı ve Türkiye Devleti'nin makam-ı hilafetin istingâhı olduğunu mübeyyin beyannamenin kabul ve neşir ve ilânına müsadif 2 Teşrinisani gecesi ve günü millî saltanat bayramıdır" denilerek, 1 Kasım günü "Millî Hâkimiyet Bayramı" olarak kabul ve ilân edilmişti; *Düstur* 3. Tertip, Cilt 5, s. 395; 1 Kasım günü saltanatın kaldırılıp, millet egemenliğine geçiş ve bunun ifade edilerek kutlanması söz konusu olmuş ancak, daha sonra 23 Nisan günü kutlanan bayramın da "Hâkimiyet-i Milliye Bayramı" olarak adlandırılıp kutlanması, 1 Kasım gününün ikincil kalmasına yol açmıştı. Nitekim 27 Mayıs 1935 tarihinde kabul edilen; "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun" ile 23 Nisan günü "Ulusal Egemenlik" bayramı olmuştu; *Resmî Gazete*, Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun, Kabul Tarihi 27.5.1935, Kanun No, 2739, s. 5262; Bengül Salman Bolat, *Millî Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s.54-66; Hasan Albayrak, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Millî Bayramlar", *Tarih ve Toplum*, S. 43 (Temmuz 1987), s. 37.

⁹ *TİTE Arşivi 2579 21 12 5 23/04/1942 (K21G12B12001)*.

Büyükelçi Gerede, isyanlar ve bu isyanların psikolojik mahiyeti ile ilgili olarak da 14 Ocak 1920'de Sivas Kongresi'nin baskısı altında İstanbul'da toplattırılan Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin İtilâf devletleri işgal kuvvetleri tarafından medenî tarihin lânetle ve nefretle kaydedeceği bir şekilde süngü ile dağıtılarak bir çok mebus ve milletperverlerin Malta'ya sürülmesi ile de bastıramadıkları millî kaynamayı, İstanbul yönetimi ile işbirliği yaparak fetvalarla isyanlarla önlemeye, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına mâni olmaya çalıştıklarını belirtir. 1920 yılı içinde Bandırma, Gönen, susıgırlık, Kirmasti, Karacabey, Biga ve havalisi, sırası ile İzmit, Adapazarı nihayet Bolu İsyanı (13 Nisan 1920) adını taşıyan Hendek, Düzce ve Gerede'ye yayılan isyanın 19 Nisan'da Beypazarı'na bulaşarak, Ankara'ya doğru sarkmaya başladığı, yer yer fıskıran bu isyan ateş ve alevlerinin söndürülmesinin ve İtilâf devletleri donanması himayesinde her türlü yardım ile İzmir'e ayak basarak vatanın mukaddes ocağına saldıran düşmanın durdurulmadığını ifade eder. Sırf yurt sevgisi, egemenlik ideali ile ortaya atılan birkaç vatanperver dışında bir kısmı hapishanelerden çıkarılmış, bir kısmı çapulculuk için silaha sarılmış, bir kısmı esasen dağlarda dolaşan eşkıyalardan oluşmuş bir ayak takımı ile iş yapmak zorunluluğu, âdetâ çıkan bir yangını ele geçen kokuşmuş pis su ile söndürmek gibi olduğu, Yeşil Ordu meydana getirerek memleketi bolşeviklere satmak isteyen ve nihayet düşman ordularına iltihak eden Çerkez Ethem'lerin hıyaneti, Topal Osman vakası gibi önemli hadiselerle bunların, ortadan kaldırıldığı, ordunun yoluna konulduğu ve takviye edildiği, içten ve dıştan gelen tehlikelere karşı bu kahraman asker evlatlarının düzenli ordu tarafından kurtarıldıklarına vurgu yapar. Başlangıçta, egemenlik ideali ile ortaya atılan millî çetelerden bir çoklarının isyan hareketlerinin bastırılmasında önemli hizmetleri olduğuna değinir¹⁰. Saf ve cahil halkın bu derece geniş ve şiddetli isyanlarına ruhî bir çok sebeplerin sayılabileceği, her ne kadar bu isyanlar saraydan ustaca hazırlanmış, İtilaf devletleri tarafından maddî yardımlara kavuşturulmuş ve özellikle de halkın dinî hissiyatından çok istifade edilmişse de ruhî zemin müsait olduğundan isyanların çabuk fıskırdığına ve kapsamlı olduğuna dikkat çeker¹¹.

¹⁰ TİTE Arşivi 2579 21 12 5 23/04/1942 (K21G12B12-1001); Büyükelçi Gerede, Bolu İsyanı devam ettiği ve Çerkez âsilerinin Düzce'den Ankara istikametine ilerlemeye başladıkları sırada arkadan gelecek Refet Paşa düzenli kuvvetleri yetiştirmeye kadar Mudumu'ya gelmiş olan eski subaylardan Rumeli'de Bulgar, Yunan, Sırp çeteleri ile mücadelelerde yetişmiş ve pişmiş Çolak İbrahim isminde bir kahraman iki makineli tüfek, iki bomba topu, 300 kadar gönüllü ile Mudurnu Boğazı'nı çok üstün kuvvetlere karşı müdafaa ederek, asilerin Ankara'ya sarkmalarına engel olduğunu, bu müdafanın Çerkez âsilerine verdiği zayıflığın önemine ve maneviyatlarını çok sarstığına kendisinin Düzce hapishanesinde âsiler elindeki esareti esasında şahit olduğunu söyler; TİTE Arşivi 2579 21 12 5 23/04/1942 (K21G12B12-1001).

¹¹ TBMM Hükûmeti, olağanüstü şartlar altında ve bu şartların gerektirdiği istikamette kararlar almak zorunluluğunu hissederek, 29 Nisan 1920'de 2 nolu kararla Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'nu kabul etmiştir. Millî Mücadele döneminin en çetin günlerinde bu kanunun TBMM tarafından çıkarılıp yürürlüğe konması, vatanın ve milletin

3. MUHTELİF SEBEPLERİ İLE BİRLİKTE İSYANLARDA BÜYÜKELÇİ HÜSREV GEREDİ'NİN ORTAYA KOYDUĞU RUHİ ZEMİN

Ellerine düşülen âsi halkın sözlerinden, hallerinden bu derin kin ve düşmanlık köklerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihî, sosyal ve idarî kötü mirasında yer tutmuş olduğunu yakinen gördüğünü dile getirir. Büyükelçi Gerede, bu kötü mirasın başlıcalarının medrese ve mektep olarak iki öğrenim sistemi ile ülkede biri aydın, diğeri cahil-mutaassıp iki sınıf halkın yaratılmış olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak zamanlarında Kanunî devrinde bile isyanlara önyak olan bu medrese mensuplarının bulunduğunu, cahil sarıklıların bu asker kaçkınlarının Meşrutiyet'ten önce sayılarının çoğalmış, cehaletlerinin artmış olduğunu, hemen hemen her köyün bunların propagandaları ve cahilâne ihtilalleri altında kaldığını belirtir. 31 Mart hadisesinin “şariat isteriz” diye başladığını hatırlatarak, bu güruhun, cahil saf köylüyü, mektepli, memur, subay ve aydın aleyhinde devamlı zehirlediğine dikkat çeker. Bir diğer önemli sebebin de Türk köylüsünün, Yemen, Trablusgarp çöllerinde hatta Arnavutluk ve Balkan dağlarında sürekli kanının aktığına, yıprandığına, uzun süren savaşlardan, keyfî gereksiz silah altında senelerce durmaktan, ardı arkası gelmeyen seferberliklerden bıkmış usanmış olduğuna, buna bir çok cana mal olan genel savaşın neticesinin de eklenmesiyle köylünün manevîyatının yeni bir seferberlik ve mücadele etmek mecburiyeti karşısındaki duygusunun anlaşılabilceğine ve ellerine düşülen âsi köylülerin “yine mi seferberlik yine mi muharebe” şeklinde bağırarak kendilerine düşmanca saldırmalarının bu ruh halinin bir neticesi olduğuna vurgu yapar.

Büyükelçi Gerede, Osmanlı Devleti'nin idare kötülüğüne, zaptiye denilen jandarmanın polisin zalimliğine, rüşvetçiliğine, mal memurunun hırsızlığı gibi fenalıklara devamlı köylünün ezilmesine, sarayın asıl kendi ırkı olan Türk'ten başka ırklara daha sevgi gösterir davranmasına da dikkat çeker. Durum böyle iken Bolu isyanlarında Çerkezlerin ön ayak olmasının, kendilerinin kadın yolu ile saraya olan nispetleri sayesinde elde etmiş oldukları imtiyazlardan mahrum olacakları endişesinden ortaya çıktığını düşünür. Ayrıca, Meşrutiyet devrinde halka, millî, yurtsever bir eğitim verilmemiş olmasını da belirtir.

4. BÜYÜKELÇİ HÜSREV GEREDİ GÖZÜYLE 19 MAYIS 1919, 30 AĞUSTOS 1922 VE 29 EKİM 1923 GÜNLERİNİN ÖNEMİ

Düzenli ordunun oluşmaya başladığı sıralarda düşmanla ilk meydan muharebesinin “İnönü” de verildiğine, bu zaferin sadece askerî değil, haydut çetelerin tamamen ortadan kalkmasının da bir başlangıcı olduğuna temas eder.

İsyan yangınları içinde doğan 23 Nisan’ın millî Mücadele ve Türk tarihi içerisindeki önemi ve büyüklüğü düşünülürken, 19 Mayıs 1919’da Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkmasının da hatırlanması gerektiğini¹² söyleyen Büyükelçi Gerede, bu mübarek ayağın dalgalı Karadeniz’in bu güzel yeşil sahiline ayak basılmamış olması durumunda Türk milletinin 23 Nisan’ı idrak edememiş olacağını, dolayısıyla bu büyük günün de yurdun istikbâli gençliğin spor bayramı ismini aldığını belirtir¹³. Gerede, kendisinin de atanın maiyetinde müfettişlik karagâhında millî ve siyasal propaganda işlerini idareye memuren Samsun’a çıktığını, o mübarek ayağın izleri arkasından yürüdüğünü ifade ederek¹⁴, Samsun’da Pontus Yunan sahil devleti propagandası ve teşkilâtı ile karşılaştıklarını, millî birlik ve müdafaa teşkilâtının bu sahil şehrinde ziyade içte emin bir mahalden idaresini gerekli gördüklerinden kaplıcaları ile meşhur Havza Kasabası’nda karargâhlarını kurduklarını söyler.

Büyükelçi Gerede, içinde bulunulan bayram gününün sevimli heyecanlı fırsatından yararlanıp önemli günlerin millî tarihleri açısından büyüklüklerini ve esaslarını belirteceğini ifade ettiği hitabetinde; Havza’da İzmir’in işgalini, yürekler acısı bir surette sivil halkın şehit edilmiş olduğunu, namus ve ırza sarkıntılık edildiğini duyduklarını, hemen Havza Camii’inde bu şehitlerinin ruhuna hazin bir mevlit okutmakla beraber sivil bir millî miting tertip olunduğunu, bütün vilâyetlere ve kumandanlara tamimler gönderildiğini belirtir.

Bu ilk icraatın, İtilâf devletlerinin tazyiki ile İstanbul Hükûmeti tarafından Mustafa Kemal’in İstanbul’a davetine yol açtığını, bu duruma milletin 10 Haziran’da Amasya Camii’indeki mevlit, büyük miting ve millî mücadele hakkında halka vaaz ve Müdafay-ı Hukuk Cemiyeti teşkili suretiyle kararlı cevabını verdiğini, Batı’daki İzmir faciasını duyan ve Doğu’da yabancı

¹² “19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı” resmî olmamakla beraber 1935 tarihinden itibaren kutlanmaya başlanmış, İstanbul’da yapılan tören, gösteri ve spor müsabakalar, İzmir ve Samsun’da yapılan kutlamalar gazetelerde tasvir edilmişti; *Cumhuriyet* 24 Mayıs 1935; *Cumhuriyet* 20 Mayıs 1935.

¹³ Millî Mücadele içerisinde 19 Mayıs 1919, büyük inkılâbın ilk adımı olması münasebetiyle, 19 Mayıs günü, 1938’de “Gençlik ve Spor Bayramı” olarak kabul edildi. “19 Mayıs Atatürk’ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı” da Türk milletinin kutladığı önemli bayramlardan biri olarak ölümsüzleşmiştir; Özçüçetin, “Millî Mücadele İçerisinde 19 Mayıs 1919”, *KEFAD*, (G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi), Cilt 5, 2, s.65-66, 65-74 (2004).

¹⁴ *TİTE Arşivi* 2579 21 12 5 23/04/1942 (K21G12B12-2001).

işgal tehlikesini gören Erzurum halkının ayaklandığını ifade eder. Mustafa Kemal'in bu hudut şehrine doğru yola çıktığını, Erzurum'da 6 Temmuz'da bizzat Harbiye Nazırı Ferit Paşa telgraf başında Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırıldığını, iki gün sonra da ordu müfettişliğinin lağvına dair de mabeyinden irade geldiğini, düşman süngüleri altında hüküm sürmek isteyen bu vatansızlara milletin Meşrutiyetin ilânı günü olan 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'ni açarak ve Mustafa Kemal'i reis seçerek iç ve dış düşmanlara kati cevabını verdiğini dile getirir. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Osmanlı ordusundan istifa ederek bir millet ferdi sıfatıyla milletin sinesinde onun için can vermeye karar verdiklerini, bütün Anadolu ve Rumeli Türklerinin birliğini fiilen temin ederek bunu dünyaya göstermek ve işgalcilerle karşı Türk'ün nasıl bir barışa razı olacağını "ahd-ı milli" ile belgelemek ve ilân etmek için Sivas yolunu tuttuğunu, 4 Eylül'de Sivas Kongresi'nin açıldığını, düşman süngüsünün altında toplanmayı başaran son Osmanlı Meclisi'nin kanun gücü kazandırdığı Misak-ı Milli'nin bu meclisin çok acıklı akıbeti üzerine Büyük Millet Meclisi'nin bir ilkesi olmuş olduğunu ve 30 Ağustos 1922'de İzmir'in zaptı ile kağıt üzerinden hakikate geçtiğini söyler.

Büyükelçi Gerede, ulu günlerinden olan Zafer Bayramı ismini taşıyan bu 30 Ağustos gününün milletin, vatanın bağımsızlığa kavuştuğu bir gün olduğunu, parlak tarihlerinin şanlı bir payitahtı olmuş olan güzel İstanbul'dan çeşit çeşit üniformalı ve renkli askerleri ile oturan kahraman, mert Türk'e her türlü hakaretleri reva gören bu düşmanların Türk süngüsü karşısında Türk sancağını hürmetle selamlayarak, çekilerek def oldukları gün olduğunu, bugünün askerî başarısını İnönü'nün Lozan'da büyük bir iman ve gururla Lord Curzon gibi kaşarlanmış büyüklük taslayan diplomatlara tasdik ettirmiş, vatanın siyasî, iktisadî, adlî istiklâlini tamamen kurtardığını belirtir¹⁵. Daha sonra gelen ulu günlerinden 29 Ekim 1923 Cumhuriyet'in ilânı gününü Havza, Amasya mitingleri, Erzurum, Sivas kongreleri ile başlayan şanlı, kanlı ihtilallerinin amacını gösteren halk için halka doğru çalışan demokratik, lâik Türk devletinin ismini aldığı bir gün olduğuna değinir. Bu günün bütün millî savaşın elde edilen sonucu olduğu dolayısıyla, Atatürk'ün rejimin müdafaasını gençliğe emanet ettiğine dikkat çeker¹⁶.

¹⁵ 30 Ağustos gününün millî bayram olması ile ilgili kanun tasarısı, Müdafa-i Milliye Vekâleti tarafından hazırlanarak, 7 Ocak 1926 tarihinde Vekiller Heyetine getirilmiş, 27 Ocak'ta müzakeresi yapılmış ve 3 Şubat günü "Zafer Bayramı" olarak kabul edilmiş ve 30 Ağustos gününün Cumhuriyet ordu ve donanmasının zafer günü olduğu, kara, deniz ve hava kuvvetleri tarafından kutlanacağı ve o günün askerî dairelerde resmî tatil olacağı ifade edilmiştir; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.2, C.24, s.7-9.

¹⁶ *TİTE Arşivi* 2579 21 12 5 23/04/1942 (K21G12B12-3001- K21G12B12-4001); 19 Nisan 1925 tarihinde Cumhuriyetin ilânı olan 29 Ekim gününün millî bayram olması hakkında 616 Numaralı Kanun Lâyihası ve Kanunu Esası Mazbatası hakkında Hakkı (Giresun) Bey; Kanun Lâyihasının esasında bir maddelik olduğunu belirterek, bu kanunun görüşülmesini Darülfünun bütçesinin görüşülmesinden sonraya bırakmasını teklif etmişti¹⁶. Refik (Konya) Bey'de bu teklifi yerinde bulmuştu. Reis Bey'in bu kanun lâyihasının acele ve derhal müzakeresinin teklif edildiğini söylemesi üzerine bu durum

5. BÜYÜKELÇİ HÜSREV GEREDİ'NİN JAPONLAR NEZDİNDE İMPARATOR MEYCI'NİN HATIRASININ YAŞATILDIĞI GİBİ ATA-TÜRK HATIRASININ DA TÜRKİYE'DE YAŞATILMASI ARZUSU

Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin Atatürk'ün vefatı münasebetiyle Tokyo'dan 04.12.1938 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Dr. Refik Saydam'a yazdığı yazıda; üç yıl önce Tokyo'ya geldiğinde sefaret heyeti ile birlikte, burada çalışan bahriyeli subayları da alarak Japonya'yı yaratan büyük imparator Meyci'nin mabedini ziyaret ettiğini, Türk devleti adına yaptığı bu jestin saray ve Japon kamuoyu nezdinde takdir ve sempati uyandırdığı, mabet ziyaretlerini gerçekleştirdikleri günü aklına, aralarından kaybolan büyük Atatürk'ün geldiğini ve haziruna "bizden sonrakiler, elli sene sonra hiç şüphesiz Atatürk'ün hatırasını Japonların Meyci hatırasını yaşattıkları gibi yaşatacaklar ve onun yüksek ruhundan terakki ilhamı alacaklardır" dediğini dile getirir. Bu sözlerinden üç sene sonra kendilerini pek acıklı fakat o kadar da mukaddes böyle üzüntü verici vazife karşısında bulunduracağını sanmadığı ve konduramaz olduğunu söyleyerek, içinde bulunulan elim hakikatin ihtilâlin büyük ölülerine yakın bulundurmak mütalâasına eriştiği, kendileri için düşündüklerini bildirmek ve Atatürk kültürünü kendilerinden sonra geleceklere yaşatmak tedbirlerini almanın bir vazife olduğunu dile getirir.

İşinin ülkeden kendini binlerce kilometre uzakta bulundurduğu Japonya'dan hissesine düşen bu ödevi yapmak için gördüğü Meyci kültürü ilişkile gönderdiği bir makale şeklinde her hangi bir Türk vatandaşı sıfatıyla kendi kamuoylarına bildirmeyi ve yurtdışı ilgi uyandırmayı gerekli gördüğü üzerinde durur. Ulusa yolladığı bu imzasız yazının¹⁷ bütün Türk basınında yansımaları arzu eder. Kendileri gibi bu tarihî kişilerle çalışma mütalâasına kavuşanların, onlarla temas eden ve onları yakından tanıyanların gelecek tarihçilere çok faydalı olacağını muhakkak olduğunu söyler.

Bu düşüncelerle siyasî hatıratını tutabildiği not defterlerine ve hafızasına müracaat ederek fırsat buldukça tamamlamaya çalıştığını dile getiren Büyükelçi Gerede, yazısında; Genelkurmay başkanlığının kendisi Tokyo'da büyükelçi iken 13.01.1937 tarihi ile ulusal harp tarihinin Kurtuluş Savaşı'na ait kısmı için yazdığı "Bolu İsyanı ve Harekâtı" na ait raporunun bir suretini isyan kaynağında gericiler içindeki gözlem ve duygularını anlattığını ve

Meclis'te oylanmış ve "Cumhuriyetin İlânına Müsadif 29 Teşrinievvel(Ekim) Gününün Millî Bayram Addi Hakkında (1/616) Numaralı Kanun Lâyihası ve Kanunu Esasî Encümeni Mazbatası"nın hemen görüşülme kararı alınmıştır; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.2, C.18, (19.04.1925), s. 157; 19 Nisan 1925 tarihinde Genel Kurulda "Cumhuriyetin İlânına Müsadif 29 Teşrinievvel (Ekim) Gününün Millî Bayram Addi Hakkında Kanun" ile 29 Ekim günü millî bayram olarak kabul edilmiştir; Ayrıntı için bkz., *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.2, C.18, (19.04.1925), s. 156-157, 164-167.

¹⁷ *TİTE Arşivi* 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G13B13001).

olayı olduğu gibi hikâye etmiş olduğunu, dolayısıyla isyanların ruh ve esasını bir dereceye kadar izah etmiş bulunduğunu sandığı için somut vesikalarla bir yardımda bulunamadığı, yüksek enstitülerine bitişik olarak göndermeye cesaret ettiğini, bu cüretinin iyi niyetine bağışlanacağını düşündüğünü beyân eder.

Kendi şairlerinin, ediplerinin kurtuluş ve egemenlik savaşının İstiklâl Harbi'nin en çetin bir devri, kutlu Türk inkılâbının adeta bir kaynağı olan bu hikâyeleri zamanında terennüm edemediklerini, milletin o zamanki heyecan ve duygusuna tercüman olacak eserler yazamadıklarını dile getirir.

Türk Şairi Mehmet Emin'in, Samih Rifat'ın o sıralarda yazdıkları ateşli, hüznü bir iki şiiri ile tanınmış romancılardan Halide Edip'in "Ateşten Gömlek" romanından başka kendilerini yani Atatürk neslini aktaracak ve Cumhuriyet'in kendilerine emanet edilmiş olduğu bugünün gençliğine ve gelecek nesillere Kurtuluş Savaşı'nın acıklı safhalarını anlatacak eserlerin yok gibi olduğunu söyler. Halide Edip'in Almanca'ya Mühendis Heinrich Donn tarafından¹⁸ "Das Flammen Hemd" ismiyle çevrilmiş olan "Ateşten Gömleği"ni bitişik olarak takdim ettiği, Bolu İsyanı raporunun romanlaştırılmış bir hikâyesi olarak saymanın mümkün olduğunu dile getirir. O zamanlar buna ait iyi bir filmin de çevrildiği, halkın rağbet ve takdirini kazandığını belirtir. Gerek bu roman ve gerekse bu filmin enstitüleri arşivinde yeri olacağı fikrinde olduğunu ve bu gibi romanların o devri yaşamış, heyecanını tatmış ve bu duyguyu kaybetmemiş kalem ustalarına yazdırılmasının hatta önemli olanlarının filime alınmasının hem gençliğin inkılâbı tanınması, benimsemesi inkılâp tarihinin içte yayılması hem de dışarıda tanınması bakımından faydalı olacağı kanaatında olduğunu dile getirir.

Bu büyük inkılâbın eski aciz ufak bir emekdarı sıfatıyla ruhî ve manevî bir noktaya enstitülerinin dikkati nazarını çekmek istediğini, bunun da Cumhuriyet'in, inkılâbın emanet edildiği bu günkü gençlikle bunlardan sonra gelecek nesillerin ruhlarında milliyet, istiklâl ve hürriyet aşkı denilen kutsal ateşin parlaması, sönmemesi, daima yanması için bir iman yani bir kült yaratmak mecburiyetinde olduklarını, bu kültün de şüphesiz Atatürk kültü olduğunu belirtir. Atatürk'ün önemli nutuklarını zabt edecek ve resmî, özel hayatına ait filmlerini çevirecek ön hazırlıkların vaktiyle düşünülmendiğini, yapılmadığını söyler¹⁹.

Japonya'da sefirliği sırasında, Budizm mezhebini bununla Çin kültür ve usulü idaresini (645-1185) alarak bir adalar imparatorluğunu kuran ve Amerikalıların zorla ticaret limanlarını açtırmaları ile (1854-1858) öz vatani-

¹⁸ TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-5001).

¹⁹ TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-6001).

nı müdafaa için çalışmaya başlayarak deniz ve karada gittikçe kuvvetlenen ve nihayet Rusya'ya karşı İngiltere ittifakı, donanma ve ordusunun mükemmelliği, askerinin kahramanlığı sayesinde muharebelerini (1904-1905) kazanarak (1914 ittifakı 1931,1932 Mançuri'nin işgaline bu gün Doğu Asya'nın imparatorluk ve nüfus sahaları ile toplam 126 milyon nüfusa hakim bir devlet haline gelen Japonya'nın 44 sene süren İmparator Meyci' nin inkılâp ve kalkınma devrinde (1868-1912) Amerika ve Avrupa'ya imrenti verecek ve onlara bir çok sahalarda rekabet edecek derecede ilerlemiş olmasının maddî ve manevî sebeplerini araştırdığını belirtir.

Atatürk, Türkler için ne kadar önemli ise İmparator Meyci'nin de Japonlar için o derece önemli olduğunu söyleyerek, tetkiklerinden bilgiler vermenin uygun olacağını düşünür ve bu seri önemli gelişmenin esaslarını;

Japon adalarında, karışık bir ırkın jeopolitik bir bütün halinde etnolojik bir ırk birliği oluşturmaları,

2500 yıldır istilâ yüzü görmeyen esaret nedir bilmeyen haricî sosyal fikir ve tesirlerden korunmuş²⁰, çetin coğrafi vaziyetin doğurduğu tabiatla mücadele mecburiyetinin son derece çalışkan ve dayanıklı olmalarının sağlanmış olduğu²¹,

İlerleme ve gelişmenin en büyük sermayesi olan nüfus yoğunluğuna sahip ve 1914 Savaşı'nda İtilâf devletleri safında olması sayesinde Asya ve Hint pazarlarının rekabetsiz Japon sanayiine açılmış ve bu sanayiinin deniz ticaret ve nakliyatının son derece genişlemesini sağlamış olduğu,

Maddî ilerlemenin kuvvet ve ilham aldığı kaynağın asıl hususa tahsis edilen millî ahlâk ve Japon ruhu denilen kavmi ruh birliğinin olduğu²²,

Japon gençliğinin Meyci'nin ruhundan manevîyatlarını kuvvetleştirerek adalelerini çelikleştirdiklerini, sefirlik, nazırlık, kumandanlık gibi büyük ve sorumluluk isteyen vazife alan Japon ricalinin imparatorun huzurundan çıktıktan sonra doğruca Meyci mabedine giderek onun manevî huzurunda nasıl kalbî bir hûşû ile eğilerek vatan kurucusunun ruhundan hayırlı hizmetlere muvaffak olmalarını dilediklerini, memleketin dört tarafından halkın, askerın, öğrencilerin, belirli zamanlarda düzenli olarak mabedi araçlarla ziyarete getirildiklerini²³, kışlalarda, okullarda her akşam Meyci vasiyetnamesinin (Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi mahiyetinde) okunduğu şeklinde ortaya koyar²⁴.

²⁰ TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-7001).

²¹ TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-8001).

²² TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-8001).

²³ TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-9001).

²⁴ TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-10001).

Bu günün kendileri için büyük bir mutluluk olduğu, onun büyük dostu ve kudretli arkadaşı İnönü'nün rehberliği altında inkılâplarının tarihî yıl dönümlerinde geçici kabrini heyetlerle resmen ziyaret etmek, çelenk koymak, makalelerle yayın yapmak, radyolarla konferanslar verdirilmek suretiyle bu kült için en önemli adımın atılmış olduğu gibi, yine reisi cumhurları İnönü'nün şerefli devrinde milletler arası bir müsabaka ile tespit olunan muhteşem bir plana uygun olarak Ankara'da Heyet-i Mahsusa'nın seçtiği tepede mübarek naaşını kucaklayacak muazzam bir abide yaptırılmak üzere olduğu, bu teşebbüsün başta kendileri olduğu halde sönmez derin millî acının yalnız bir tesellisi olmakla kalmamakta, milletin ilerisi adına kendilerine ümitler verdiğini belirtir.

Bu anıtın tepeden Türk'ün kalbi Ankara'ya kendi ulu eseri Kemalist Türkiye'nin hükûmet merkezine yukarıdan aşağıya asırlarca kıvançla karışık sevgi ile şefkatle bakacak, burasının din için Türk'e kâbe ne ise millet ve vatan aşkı için bir kible olacağı, ebedî şefin sönmez hatırası bu mezarın üstünde Türk ruhunu daima aydınlatacak kutsal bir kandil gibi parlayacağını söyler.

Bu kültü yaratmak, yaşatmak ve sonsuz kılmak için Atatürk nesline düşen kutsal ödevin, millî vazifenin basın, yayın ve konferanslar sahasında yüksek enstitülerin oynayacağı rolün pek büyük olduğuna değinir.

Ebedî şefin, büyük faninin ölümü yıldönümlerinde yapılmakta olan hazin törenlerin resmiyet kazanacak mükemmel programlar sayesinde bu amaca gittikçe faydalı olacağını tecrübe ile hatırlatmak istediğini belirtir. Berlin'deki elçiliği sırasında (Eylül 1939-Temmuz 1942) Türk kulübünde vatandaşlarla genç öğrenciler huzurunda her yıl yaptırıldıkları bu hazin anma törenlerinde yurdun geleceği olan gençlerin ne büyük aşk ve heyecanla, ne sarsılmaz bir imanla bu ulu dâhinin hatırasına hürmetkâr olduğunu²⁵ görmekle, vatanın selameti, rejimin istikbâli namına, duyduğu itimat ve şükranın sonsuz olduğunu dile getirir.

1924 Mayıs'ından beri Budapeşte elçiliği ile başlayan diplomasi hayatına ancak beş sene kadar süren bu sahada daha ileri daha geniş incelemelerde bulunmasına engel olduğu, dolayısıyla bu zemindeki notlarının ve sözlerinin noksan olup, takdire değer olmadığını söyler.

Atatürk hakkında kendi neslinin dahi meçhulü bulunan bu gibi hakikatleri bildiren ve geleceklere kıymetli bir armağan olacak olan hatıratın toplanmasının hazırlanmasının inkılâba hizmet bakımından çok faydalı olacağını şüphesiz olduğu, buna erişmek için gazinin yakınlarında yaşa-

²⁵ TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-10001).

muş, beraber çalışmış dostluğunu kazanmış, sofrasında bulunmuş maddî manevî feyiz almışlardan bu gün kimler yaşıyorsa bu şahıslardan adı geçenin özel hayatına, hatta bu hayatla karışmış olan siyasî icraatına önemli sofralar kararlarına dair bildiklerini yazıp göndermelerini istemenin uygun olacağı kanaatinde olduğunu söyler. Bu konuda başta onun en büyük haki dostu, Kurtuluş Savaşı ve inkılâplarda onun en kuvvetli en yakın iş arkadaşı olan Reisi Cumhur İnönü'nün bulunduğu, hatrına gelenlerin tarih sırasıyla Samsun'a kendileriyle çıkan o zamanki kolordu kumandanlarından General Refet Bele (İstanbul Mebusu), yolda iltihak eden Rauf Orbay (Londra Büyük Elçisi), Erzurum'da kongre toplanmasını sağlayan General Kâzım Karabekir (İstanbul Mebusu), Sivas Kongresi'nin toplanmasında başlıca çabaları olan General Ali Fuat Cebesoy (Konya Mebusu Ulaştırma Bakanı), Eski Meclis başkanlarından General Kâzım Özalp (Balıkesir Mebusu)²⁶, eski vekillerden Ali Çetinkaya (Afyon Karahisar Mebusu), Recep Peker (Kütahya Mebusu), gazetecilerden Hakkı Tarık Us, Falih Rıfkı Atay (Ankara Mebusu), memurlardan Fazıl Ahmet Aykaç (Elazığ Mebusu), Cemil Çambel (Bolu Mebusu), Eski Cumhurbaşkanı kâatibi umumileri, Eski Moskova Büyük Elçisi Tevfik, Hikmet Bayur, Manisa Mebusu Ruşen Eşref Ünaydın, sonra Roma Büyük Elçiliği'ne atanan Hasan Rıza Soyak, hatta özel durumlarını daha iyi aydınlatacak hatırat verebilecek ise Boşanılmış olan Latife hanım, ailesine yazılı hatırat bırakmışsa merhum Nuri Conker'in eşi, eki mebuslardan Salih Bozok'un eşi, Cumhurbaşkanı Baş Yaveri Celal, Eski Tayyare Cemiyeti Reisi Fuat, Eski Gaziantep Mebusu Kılıç Ali gibi şahıslardır.

Toplanacak bu bilgilerin ve diğer resmî ve özel vesikaların Türk tarihçilerine çok faydalı olacağını dile getirir. Böyle bir eser hakkında yüksek enstitülerine iyi bir fikir vereceği için ünlü Polonyalı tarih yazarlarından K. Waliszewski'nin Pierre Le Grand hakkında ve onun "Traits de Caractere"lerine dair yazdığı kitabı özellikle tavsiye ettiğini belirtir²⁷.

SONUÇ

Hüsrev Bey, "Şark Meselesi" adı altında yok edilmek istenen Türk milletinî âdeta yeniden var oluş destanının yazılmaya başlandığı, bir büyük geleceğin ve inkılâbın ilk adımı ve başlangıcı olan 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınındaki kişilerden biridir.

Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde Trabzon milletvekili olarak Misak-ı Millî ile ilgili müzakerelerde bulunmuş, 23 Nisan 1920'de açılan BMM'inde

²⁶ TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-11001).

²⁷ TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-12001).

de milletvekilliği görevini sürdürmüştür. Ankara'da meclisin açılışını, hükûmetin kuruluşunu engellemek amacıyla Bolu istikametinde Adapazarı, Sapanca, Akyazı, Hendek ve Düzce'de meydana gelen ayaklanmaları önlemek amacıyla görevlendirilmiş, beraberinde bulunanlar ile birlikte Gerede yakınında isyancı köylülere esir düşmüş, bir süre sonra kurtarılmış, ayaklanmanın muhtelif liderleriyle görüşmüş ve kaygı veren durumun Ankara lehine çevrilmesinde etkili olmuştur.

Milletvekillikleri haricinde Budapeşte, Sofya, Tahran, Tokyo, Berlin, Rio De Janerio büyükelçilik görevleri ile diplomaside de hizmetleri olmuş, İran Şah'ı Rıza (Pehlevi) Han'ın Türkiye ziyaretinde, Türk-Japon dostluğunun geliştirilmesinde ve II. Dünya Savaşı dışında kalınmasında müspet rolleri görülmüştür.

Hüsrev Gerede, Atatürk hakkında kendi neslinin dahi meçhulü bulunan hakikatlerin bildirilmesi ve geleceklere kıymetli bir armağan olacak olan hatıratların toplanmasının inkılâba hizmet bakımından çok faydalı olacağı kanaatında olup, Bu temelde üzerinde durduğu konular öz olarak şunlar olmuştur;

Atatürk'ün "ne mutlu Türk'üm diyene" sözünün anlamı tarihî bir hakikatte saklıdır.

Anadolu'nun dört tarafına gizli dağıtılan fetvalarla, yabancı parası ve yardımları ile isyanların yer yer alevlendiği bir karışıklıkta, kendi neslinin azim ve iradesini, dehâsını, vatan aşkını beden ve ruhta toplamış olan adeta vatani kurtarmaya Tanrı tarafından yollanan Atatürk, Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisi'ni açmıştır.

İçten ve dıştan gelen tehlikeler düzenli ordu tarafından etkisiz hâle getirilmiştir.

Ruhî zemin müsait olduğundan isyanlar çabuk ortaya çıkmış ve kapsamlı olmuştur.

Meşrutiyet devrinde halka, millî, yurtsever bir eğitim verilmemiştir.

İsyân yangınları içinde doğan 23 Nisan'ın millî Mücadele ve Türk tarihi içerisindeki önemi ve büyüklüğü düşünülmeli, 19 Mayıs 1919'da Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması da hatırlanmalıdır.

Ulu günlerinden olan Zafer Bayramı ismini taşıyan 30 Ağustos günü milletin, vatanın bağımsızlığa kavuştuğu bir gündür.

29 Ekim 1923 Cumhuriyet'in ilânı günü, halk için halka doğru çalışan demokratik, lâik Türk devletinin ismini aldığı bir gün olmuştur.

Atatürk'ün hatırası, Japonların Meyci hatırasını yaşattıkları gibi yaşatılmalı ve onun yüksek ruhundan terakki ilhamı alınmalıdır.

Atatürk'ün anıtının Türk'ün kalbi Ankara'ya Türkiye'nin hükûmet merkezine yukarıdan aşağıya asırlarca kıvançla karışık sevgi ile şefkatle

bakacak ve burası din için Türk'e Kâbe ne ise millet ve vatan aşkı için bir kible olacaktır.

KAYNAKÇA

- Albayrak Hasan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Millî Bayramlar”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 43 (Temmuz 1987), ss. 31-38.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, TİTE Yay., Ankara, 1972.
- Cumhuriyet.
- Çağlar Günay, *Hüsrev Bey Hey’et-i Nasihası (Nisan-Haziran 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1997.
- Düstur 3. Tertip, Cilt II.
- Düstur 3.Tertip, Cilt 5.
- Kara Bülent, “ eypazarı İsyanına Maruziyetin Ankara Üzerindeki Etkisine Dair Psiko-Patolojik Bir İnceleme”, *ASOS JOURNAL The Journal of Academic Social Science*, Sayı: 76, 2018, ss.292-314.
-,“Hiyanet-i Vataniye Kanunu Müzakereleri Bağlamında Deneyim ve Mesleki Eğitimin Milletvekili Konuşmaları Üzerindeki Etkisine Dair Bir İnceleme” *Tarihin Peşinde Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi The Pursuit Of History International Periodical For History And Social Research*, Sayı 20, 2018, ss. 31-67.
- Karnap Huriye, *I.ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Trabzon Milletvekilleri (Biyografi ve Faaliyetleri)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.
- Kıyıcı Aşir Kayhan- Koç Nurgün, “Bir İnkılâp ve Mücadele Adamı: Rıdvan Hüsrev (Gerede)”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 23, 2017-Kış, ss.153-164.
- Kılıç Fahri, Milli Mücadele Döneminde Hüsrev Gerede’nin Yürüttüğü Faaliyetler”, *History Studies* Volume 9, Issue 4, November 2017, ss.101-121.
- Konukçu Enver, “Hüsrev Gerede’ye Göre Mustafa Kemal’in Samsun Yolculuğu”, *19 Mayıs ve Millî Mücadele’de Samsun Sempozyumu*, 20-22 Mayıs 1999, Bildiriler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayını, Samsun, 2000, ss.236-239.
- Önal Sami (Hazırlayan), *Hüsrev Gerede’nin Anıları, Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler*, Literatür Yay., İstanbul, 2003.
- Özüçetin Yaşar, “Millî Mücadele İçerisinde 19 Mayıs 1919”, *KEFAD, (G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi)*, Cilt 5, 2, 2004, ss.65-74.
-,“Hiyanet-i Vataniye Kanunu’nun Müzakereleri ve Kabulü”, *Tarihin Peşinde Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:3 Sayı 5 Nisan 2011, ss. 252-281.
- Resmî Gazete, Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun, Kabul Tarihi 27.5.1935, Kanun No, 2739.
- Salman Bolat Bengül, *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012.
- TBMM Zabıt Ceridesi, D.1, C.10, TBMM Matbaası, Ankara, 1958, (23.04.1921).
- TBMM Zabıt Ceridesi, D.2, C. 3, (24.10.1923).
- TBMM Zabıt Ceridesi, D.2, C.18, (19.04.1925).
- TBMM Zabıt Ceridesi, D.2, C.24.

-Tevetoğlu Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, Ankara.

-TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G13B13001).

-TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-10001).

-TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-12001).

-TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-5001).

-TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-6001).

-TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-7001).

-TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-8001).

-TİTE Arşivi 2559 21 13 3 04/12/1938 (K21G14B14-9001).

-TİTE Arşivi 2579 21 12 5 23/04/1942 (K21G12B12001).

-TİTE Arşivi 2579 21 12 5 23/04/1942 (K21G12B12-1001).

-TİTE Arşivi 2579 21 12 5 23/04/1942 (K21G12B12-4001)

EKLER

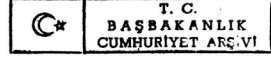
Ek-1: Hüsrev Gerede'nin Tokyo Büyük Elçiliğine Tayini

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayıs
2

7437

Sivas Sayılavı Hüsrev Gerede'nin Tokyo Büyük Elçiliğine tayini ;
Hariciye Vekilliğinin 24/12/935 tarih ve 26457/677 sayılı tezkeresile
yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 24/12/935 de onanmıştır.

24/12/935

REİSİCÜMLÜK

K. Otaturk

Bq. V.

İ. İmre

Ad. V.

S. Sencer

M. M. V.

H. Gök

Da. V

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Kaya

Ma. V.

A. Aygün

Mf. V.

S. Akkaya

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

C. Bayaz

S. İ. M. V.

S. P. Akaydany

G. İ. V.

Kana Karahan

Zr. V.

M. H. Kaya

03	01	16	01	02	60	97	3
----	----	----	----	----	----	----	---

Ek-2: Tokyo Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin, Atatürk'ün Kültürünün Nasıl Olması Gerek-
tiği Hakkındaki Görüşlerini İçeren Cumhuriyet Halk Partisi Genel
Sekreteri Refik Saydam'a Yazmış Olduğu Yazısı.

T. C.
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü
Şube

Tokyo 4.XII.938 194-
Hulâsa Atatürk'ün vefatı mü-
nasebetile

S U R U T

U. No.
H. No.
Lef:

Cumhuriyet Halk partisi genel sekreteri
Sayın Bay Doktor Refik Saydam

Fırkamızın değerli Genel Sekreteri , Aziz Kardeşim ,
Bundan üç yıl evvel Tokyoya geldiğimde S.M. İmperatorun odiyan-
sından çıkar çıkmaz sefaret heyeti ile o zaman burada çalışan bahri-
yeli subaylarımızı da beraber alarak bu günkü Japonyayı yaratan bü-
yük imperator Meycinin mabedini ziyaret etmiştim .
Bana bu fikri ilham eden uzun seyahatimde okuduğum Japon tarihi
olmuştu . Türk devletinamına o zaman yaptığım bu jestin başda saray
olarak japon efkârı umumiyesinde uyandırdığı takdir ve sempati el'an
yaşamaktadır .
Maruf emekli Amirallardan biri olan mabet müdürü o gün ziya-
retimizi müteakip bize dindarane bir huşu ve hurmetle toprak kadeh -
ler içinde müteveffa Meycinin sağlığında severek içdiği sake (pi -
rinç rakısı) ile ve keza yediği gatolardan ikram etmişti . O gün
aklıma kıvançla bu gün aramızdan kaybolan büyük Atatürkümüz gelmiş-
ti . Ve hazırna demiştim ki " bizden sonrakiler , elli sene sonra
hiç şüphesiz Atatürkün hatırasını japonların Meyci hatırasını yaşat-
tıkları gibi yaşatacaklar ve onun yüksek ruhundan terakki ilhamı -
alacaklardır . "
Bu sözlerimden üç sene sonra taliin bizi bu gün pek acıklı
fakat o kadar da mukaddes böyle hazin vazife karşısında bulunduraca-
ğını sanmaz ve kondurmazdım . Fakat içinde bulunduğumuz elim haki-
kat, ihtilalin büyük ölümüne yakın bulundurmak taliine mazhar ettiği
bizler için düşündüklerimizi bildirmek ve Atatürkün kültürünü bizden
sonra geleceklere yaşatmak tedabirini almak önemli bir vazife oldu.
İşimin yurttan beni binlerce kilometre uzakda bulundurduğu
Japonyadan hisseme düşen bu ödevi yapmak için gördüğüm Meyci kültürü
leffen gönderdiğim bir makale çeklinde her hangi bir Türk vatandaşı
sıfatile efkârı umumiyemize bildirmeği ve yurttan ilgi uyandırmağı -
gerekli buldum . (Ulus'a) yolladığım imzasız bu yazı isterim ki -

T. C.
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü

Ankara, Eylül 1943

Hulâsa

Şube

U. No.

H. No.

Lef:

zamanlarına ait hala neşriyat ve kritikler okumamız bunun canlı misalidir . Şukadar ki bizler gibi bu tarihi eşhasla çalışma taliine mazhar olanların , onlarla temas eden ve onları yakından tanıyanlarını yaşadıkları , tuttukları şahsi hatırat ve intibalarının bu gelecek tarihçilere , tenkitçilere çok faydeli olacağı da muhakkaktır .

İşte bu ileri düşünce iledir ki siyasi hatıratımı vaktile fırsat buldukça tutabildiğim not defterlerime ve maalesef çok zayıflaşan hafızama muraceatle bilhassa şimdiki bu boş zamanlarımdan fırsat alarak tamamlamağa çalışıyorum .

Bu meyanda genel kurmay başkanlığına Tokyoda büyük elçi iken 13/I/937 tarihile ulusal harp tarihimizin kurtuluş savaşına ait kısmı için yazdığım " Bolu isyanı ve hareketi " na ait raporunun bir suretini , isyan kaynağında , mütecciler içindeki müşahade ve duygularımı anlatmış ve vak'ayı olduğu gibi hikaye etmiş olduğumdan isyanların ruh ve mahiyetini bir dereceye kadar izah etmiş bulunduğumu sandığım için eşya vesikaca bir yardımda bulunamadığım yüksek enstitülerine bitişik olarak göndermeğe cesaret ediyorum.NO 1 Bu cüretimin iyi niyetlerime bağışlanacağına eminim .

Çok yazık ki şairlerimiz , ediplerimiz kurtuluş, egemenlik savaşının , istiklal harbinin en çetin bir devri , kutlu Türk inkılabınınadeta bir kaynağı olan bu menakıbı zamanında terennüm edemediler , milletin o zamanki heyecan ve duygusuna tercuman olacak eserler yazamadılar . Aldanmıyorsam Türk şairi Mehmet Eminin , Merhum Samih Rifatin o sıralarda yazdıkları ateşli üzümlü bir iki şirile tanınmış romancılarımızdan Bayan Halide Edibin " Ateşden Gümlek " romanından başka bizleri yani Atatürk neslini istihlaf edecek ve cumhuriyetinkendilerine emanet edilmiş olduğu bu günkü gençliğe ve gelecek nesillere kurtuluş savaşının acıklı safhalarını psikolojik taraflarını anlatacak eserler yok gibidir . Bu bakımdan Bayan Halide Edibin Almancaya mühendis Heinrich Donn tarafından

T. C.

Hariciye Vekâleti

Umum Evrak Müdürlüğü

Şube

U. No.

H. No.

Lef:

Ankara, Eylül 1943

Hulâsa

" Das Flammen Hemd " ismile çevrilmiş olan ateşden gömleğini bitişik olarak takdim ettiğim bolu isyanı raporunun romanlandırılmış bir hikayesi saymak kabildir . Ozamanlar buna ait iyi bir film de çevrilmiş , halkımızın rağbet ve takdimini kazanmıştı . Gerek bu roman ve gerekse bu filimin enstitüleri arşivinde yeri olacağı - fikrinde olduğumu ve bu gibi romanların o devri yaşamış heyecanını tatmış ve bu duyguyu kaybetmemiş erbabı kalemimize yazdırılmasının hatta mühimlerinin filime alınmasının hem gençliğimizin inkılabı tanınması , benimsemesi inkılap tarihimizin içde yayılması hem de dışarda tanınması bakımından çok faideli olacağı mutaleasında bulunduğumu da istidraden arzederim . " Amerikalıların birleşmelerine istiklal harplerine dair gördüğümüz filimler gibi "

Bir de bu büyük inkılabın eski aciz ufak bir emekdarı sıfatile ruhi ve manevi bir noktaya enstitülerinin dikkat nazarını ehemmiyetle celbetmek isterim . Bu da cumhuriyeti , inkılabı emanet eylediğimiz bu günkü gençlikle bunlardan sonra gelecek nesillerin ruhlarında milliyet , istiklal ve hurriyet aşkı denilen kutsal ateşin parlaması sönmemesi daima yanması için bir iman yani bir Culte yaratmak mecburiyetinde olduğumuzdur . Bu Culte şüphesizki Atatürk Culte üdür .

Çok acınır ki fen ve san'atin ses ve hareketi zabt ve yaymak için harikalar yaratmış olduğu bu tarakki devrinde Atatürkün mühim nutuklarını (plaka alınmış fönetiği fena nutkundan başka) zaptedecek ve resmi hususi hayatına ait filimlerini çevirecek tertibat alınması vaktile düşünülemedi , yapılamadı . Amerika Ambasadoru "Mister Grew " nın delaletile alınmış kendisinin de hiç hoşlanmadığını bizzat ağzından duyduğum sesli bir propaganda filimile bahçesinde süterle küçük ülke kız yanında dolaşırken ve yazı masasında öğretmen bayan Afet ile karşı karşıya otururken alınmış bir sessiz filimden başka bir şey mevcut olduğumu zannetmeyorum . Her halde arzettiğim bu filimlerin olsun birer kobyalarının enstitüleri arşivinde bulundurulması şüphesiz ^{ki} çok arzuya değer .

Ek-3: Hüsrev Gerede'nin Berlin Büyükelçiliği (1939-1942).

Ek-4: Büyük Elçi Hüsrev Gerede'nin Hâkimiyeti Milliye Bayramı'nda
Berlin Türk Kulübü'nde Verdiği Hitabe.

Büyük Elçi Hüsrev Gerede'nin Hâkimiyeti milliye bayramında
Berlin Türk Klübünde verdikleri hitabe:

Yurttaşlarım,
Gurbet elinde Ulusal bayramlarımızı,tarihi büyük günlerimizi üç yıldır sulh içinde böyle hep bir arada kutlamağa bizi mazhar eden ulu tanrıya binlerce şükürlər...
En eski bir medeniyetin sahibi, Asya ve Avrupada ilk muntazam orduyu kuranasıl,asker,bir milletin evladı olmakla ne kadar kıvanç, fahır duysak yeri vardır.ATATÜRK'ün "ne mutlu Türk'üm diyene"sözü-nün mânası bu tarihi hakikatta meknuzdur:
Bu ecdada lâyük olmak için,vazifelerimiz bizi bugün aziz Yurtdan ne kadar irak tutarsa tutsun, ruhumuz vatanın aşkı ile yanacak,kal-bimiz onun yûreği ile beraber çarpacaktır.
ATATÜRK'ün Yurdun ilerlemesini,kutsal rejimimizin korunmasını, müdafaasını kendisine emanet eylediği Türk gençliğinin hariçteki mü-messilleri siz talebeler,ayni aşkla yanan ayni kalple çarpan benli-ğinizle bir an evvel tahsilinizi bitirip aziz Türkiye'ye hizmete koşmaktan başka bir şey düşünmiyeceksiniz.
Tahsil hayatınızda büyük ecdadımızın çocukları olduğunuzu unut-mıyacaksınız,geyinüp kuşanmanızda,sağlarınızın kesilmesinde,kullan-dığınız başsuyu ve kolonyalarınızın kokusunda velhasıl yaşadığınızda bu mert ecdadımızın güzelliği,sağlam neş'esi,vefakârlığı,dürüstüğü, ciddiye ve namt-kârlığı görülmeli,duyulmalıdır.
Muhtelif sebeplerle,işle burada yaşayan vatandaşlarımızdan bek-lediğim,ne evlilik bağı,ne maddi menfaat kaygusu velhasıl hiç bir maddi sebep ruhlarını Türkiyenin aşkından,kalpelerini anavatanda çarpan Türk milletinin kalbinden ayırmamasıdır.
Ecnebi diyarında ecnebi kadından doğan çocuklarını Türk olarak büyütmeğe,ona kendi dilini söyletmeğe,ona büyük milli günlerimizi bel-letmeğe veñhasıl bu yavruyu Türk vatani için,Türk milletinin bir par-çası olarak hazırlamak,ecnebi kadınla evli olan her Türk'ün,karnında beslendiği temiz Türk anakanının,emdiği bu mübarek süt'ün,geldiği asil Türk baba sulbunun,şehit kanile yoğrulmuş aziz vatan toprakla-rında yedikleri,içtiklerilerinin kutsal bir minnet borcudur.
Almanya'daki bu vatandaşlarımızdan,memlekete nâfi olacak yetiş-mişlerle,yani doktorluk,mühendislik ve saire gibi meslek sahibi ol-muşların Türk vatanına borçlu oldukları hizmeti yapmak,hayatlarını meşakkatle,adeta sefaletle sürükleyenlerin de o vatanın temiz sine-sinde namusile yaşamak,hayatlarının kazanmak için bir an evvel Yurda dönmelerini ihtar ederim.
Ulusal bayramlarımız malûmdur.Bunlardan biri bugün kutladığı-mız 23 Nisan Ulusal Egemenlik yani milli hakimiyet bayramıdır.Aynı zamanda bugün çocuk bayramıdır.
Milli tarihimizde 23 Nisanın büyüklüğünü kavramak için,bu ta-rhte İstanbulda vatan ve millet düşmanları ile iş birliği yapmış halife ismini taşıyan bir sultanın,itolâf devletleri,işgal orduları-nın atıfetinden yalnız taç ve tahtını kurtarmağı düşünen mütereddi bir talisizin yani sultan Vahdettin'in halife ordusu ismile teşkil ettiği vatansız,namussuzlarla,şeyhislam ismini taşıyan bir alçak yobaz'ın yazdığı ve Anadolu'nun dört tarafına gizli dağıttırdığı fet-valarla,ecnebi parası ve yardımları ile yer yer alevlendirdiği isyan ateşlerini,Hendek'de mertliği ve milliyetperverliği yüzünden asılar tarafından kahbece şehit edilen miralay Mahmut bey fırkasının âkibe-tini,Bolu ve Gerede feci isyanlar'ını ve bu müthiş isyan alevlerinin

ta Ankaranın içindeki Sarıkışla divarlarını bile yalamaya başladığını Hey'eti temsiliye binası eski Ziraat Mektebi ile şehir arasındaki telgraf, telefon tellerini kesmeğe kadar vardığını göz önüne getirmek, böyle bir hengâmede kendi neslinin azim ve iradesini, dehasını, vatan aşkını cismü canında toplamış, âdeta onun müşahhas bir muhassası olarak vatani kurtarmaya hiç şüphesiz Ulu Tanrı tarafından yollanmış ATATÜRK'ün Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisi'ni bugün açmış olduğunu düşünmek kâfidir.

Arkadaşlar, bilvesile burada isyanlardan ve bunların psikolojik mahiyetinden kısaca bahsetmeği gerekli sayarım.

14 Kanunusani 1920'de Sivas kongresinin tazyiki altında İstanbul'da toplatılabilmiş (son Osmanlı Meclisi Meb'uslarının İtilâf-Devletleri kuvvayı işgalıyesi tarafından, medeni tarihin lânetle, nefretle kaydedeceği bir şekilde süngü ile dağıtılarak bir çok meb'us ve millet severlerin Malta'ya sürülmesi ile de bastırılmadıkları millî galyanı bunların mütereddi bir hanedanın vatansız bir çocuğu ile iş birliği yaparak fetvalarla, isyanlarla önlemeğe, Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılmasına mâni olmağa çalıştıkları mälumdur. İşte bu sene içinde Bandırma, Çönan, Susıgırlık, Kırmastı, Karacabey, Biga ve havalisi sırası ile İzmit, Adapazarı nihayet Bolu isyanı ismini taşıyan (13 Nisan 1920) Hendek, Düzce Bolu ve Gerde'ye sirayet eden 19 Nisanda Beypazarına geçerek Ankara'ya doğru sarkmaya başlayan ve üç aydan fazla süren, yer yer fıskıran bu isyan ateş ve âlevlerinin söndürülmesi, İtilâf Devletleri donanması himayesinde, onların her türlü yardımı ile İzmir'e ayak basarak vatanın harimi ismetine saldıran düşmanın durdurulması, Osmanlı ordusu mağlup olmuş ve terhis edilmiş bulunduğundan mevcut nizamiye kıtaatı ile mümkün olamazdı. Sırf yurt sevgisi, egemenlik ideali ile ortaya atılan birkaç vatanperver müstesna, bir kısmı hapisanelerden çıkarılmış, bir kısmı çapulculuk için silaha sarılmış, bir kısmı esasen dağlarda dolayan eşkiyalardan mürekkep bir güruhla iş yapmak zarureti âdeta çıkan bir yangını ele geçiren çirkef suyu ile söndürmek kabilinden idi. Yeşil ordu yaparak memleketi bölgeviklere satmak isteyen ve nihayet düşman ordularına iltihak eden Çerkes Ethem'lerin hiyaneti, topal Osman vak'ası gibi mühim hadisatla, bunlar fırsat düştükçe ortadan kaldırılmış, ordu tensik ve takviye olunmuş ve Yurdumuzda, ancak, içten ve dıştan gelen tehlikelere karşı bu kahraman asker evlatları, muntazam ordu tarafından kurtarılmıştır. Bu böyle olmakla beraber bidayette egemenlik â ideali ile ortaya atılmış millî çetelerimizden bir çokları isyan hareketlerinin bastırılmasında büyük hizmetler etmişlerdir. Meselâ Bolu isyanı devam ederken ve Çerkes asıllarının Düzceden Ankara istikametinde ilerlemeğe başladıkları sırada arkadan gelecek Refet paşa muntazam kuvvetleri yetişinceye kadar Mudurnu'ya yetişmiş olan eski zabitanın, Rumelide Bulgar, Yunan, Sırp çeteleri ile harplarda yetişmiş ve pismiş çolak İbrahim isminde bir kahraman iki mekineli tüfek iki bomba topu 300 kadar gönüllü ile Mudurnu boğazını çok fakir kuvvetlere karşı müdafaa ederek asılların Ankaraya sarkmalarına mâni olmuştur. Bu müdafaa'nın Çerkes asıllarına verdiği zayıfın ehemmiyetine ve mâneviyatlarını çok sarstığına bizzat Düzce hapishanesinde asiler elindeki esaretim esnasında bizzat şahit olmuştum.

Saf ve cahlî halkımızın bu derece geniş ve şedit isyanlarına ruhi bir çok sebepler saymak mümkündür. Her ne kadar bu isyanlar, saraylara mahirane hazırlanmış, düveli itilâfiye tarafından maddi yardımlara mazhar olmuş, bilhassa halkın dini hissiyatından çok istifade edilmiştir. Fakat ruhi zemin müsait olmasa isyanlar bu kadar çabuk fıskıramaz, bu kadar şumullü olamazdı. O zaman ellerine düştüğümüz asî halkın sözlerinden, hallerinden bu derin kin ve düşmanlık

köplerinin Osmanlı İmparatorluğunun tarihi, sosyal, idari kötü mirasında yer tutmuş olduğunu yakinen gördüğümü rejimin müdafii olan siz geçlere söylemek isterim.

Bu fena miras başlıcaları, medrese, mektep olarak iki tahsil sistemi ile Yutda biri münevver diğeri cahil, mütâassıp iki sınıf halkın yaratılmış olması, Osmanlı İmparatorluğunun en parlak zamanlarında, Kanuni devresinde bile isyanlara önayak olan bu medrese mensupları, cahil sarıklıların, bu asker kaçıklılığa meşrutiyetten önce 33 senelik manyak sultan Hamit devrinde adetleri çoğalmış, cehaletleri artmış, hemen her köy bunların mütearrıf propagandaları, cahillâne iltifalleri altında kalmıştır. 908 meşrutiyeti 31 Mart irticaının "şeriat isteriz" diye başladığı malumdur. Bu hoca güruhu, cahil, saf köylümüzü mektepli, memurazabit ve münevver aleyhinde mütemadiyen zehirlemiştir.

İkinci mühim bir âmîl de, kendini idareden Âciz İmparatorluk devrinin kolonilerimizde yani Yemen, Trablusgarp, çöllerinde hatta Arnavutluk ve Balkan dağlarında mütemadiyen kanını akıttığı yıpratmış Türk köylüsü çok uzun süren maksatsız bu savaşlardan, keyfi lüzumsuz silah altında senelerde durmaktan, ardı arkası gelmiyen seferberliklerden bıkmış, usanmıştı. Buna bir çok can ve kana mal olan genel harbin talisiz neticesini de ilâve etmek o zamanki köylünün mâneviyatını, yeni bir seferberlik ve harp mecburiyeti karşısındaki duygusunu, ürküntüsünü anlamak güç değildir. Ellerine düştüğümüz ası köylülerin (yınemi seferberlik, yânemi muharebe) diye bağırarak bize düşmanca saldırımları bu haleti ruhiyenin tam bir göstergisidir.

Osmanlı devrinin idare kötülüğü, zabtiye denilen jandarmanın polisin zalimliği, rüşvetciliği, mal memurunun hırızlığı ... ilah. gibi fenalıklar mütemadiyen köylünün ezilmesini, sarayın asıl kendi ırkı olan Türkten başka ırklara daha teveccühkâr davranması da bu âmillerdendir. Bu böyle iken Bolu isyanlarında çerkeslerin ön ayak olmasını ben, kendilerinin kadın yolu ile saraya olan yâsemleri sayesinde elde etmiş oldukları, imtiyazlardan, fâidelerden mahrum olacakları endişesinden mütevellit olduğuna hamlelerim.

Meşrutiyet devrinde halkımıza milli, yurtsever, bir terbiye verilememiş olmasının bu saydığım fenalıkların yer tutmasına başlıca sebep olduğu muhakkaktır.

İşte arkadaşlarım, muntazam ordunun teşekküle, taazzuva başladığı sıralardaki düşmanla ilk meydan muahrebesi "İnönü"nde verilmiştir. Bu zafer yalnız askeri değil, haydut çetelerin tamamen ortadan kalkmasının da bir başlangıcıdır. İsmet İNÖNÜ, bu ismi taşıyan savaş meydanında adetçe faik düşmana kudretçe, mâneviyatça, sevk ve idarece üstünlüğünü gösterirken Refet paşa da muntazam süvarileri başında çerkes Ethem çetelerini önüne katarak perişan etmiş, bunlar ancak düşman saflarına iltica ile canlarını kurtarabilmişlerdir.

Aziz Yirttaşlarım, psikolojisini kısaca anlattığım isyan yarınları içinde doğan 23 Nisan'ın milli savaş ve tarihimizdeki ehemmiyet ve büyüklüğünü düşünürken 19 Mayıs 1919'da ATATÜRK'ün, o zamanki ordu müfettişi Mustafa Kemal'in Samsuna çıktığını hatırlamak mümkün müdür?

Arkadaşlar, अगर bu mübarek ayak dalgası Karadeniz'in bu güzel, yeşil sahiline basmasa idi, Türk Milleti 23 Nisan'ı idrâk edemeyecekti. Onun için bu büyük gün, Turdun istikbali gençliğin spor bayramı ismini almış, bu günde, bu mukaddes günde erkek, kız bütün Türkiye gençliği çelik adalelerinin geçen bir yıllık idmanının zarif merdane gösterişini yaparak büyük kurtarıcının mâneviyatından kuvve almaktadırlar.

Atamızın maiyetinde, müfettişlik karargâhında milli ve siyasal propaganda işlerini idareye memuren ben de Samsuna çıkmış o mübarek ayagin izleri arkasından yürümüşüm. O zaman da Samsunda